

כדורגל ישראלי: ממעמד מדומיין לסטטוס

אמיר בן פורת

אוניברסיטת בן גוריון (אמריטוס)

תקציר

בעשור הראשון והשני למדינת ישראל שחקן כדורגל לא היה 'סטטוס'. שיחקו אז כדורגל בהנחיית עקרון החובבנות ובניהול פוליטי. מי שרצה להיות שחקן כדורגל, יכול היה לרכוש 'סטטוס מדומיין' בלבד. את פרנסתו הוא מצא באחד ממשלחי-היד, בדרך כלל מן הנמוכים יותר בכלכלה הישראלית. בראשית שנות השמונים פרסמו אפרים יער ומשה סמיונוב מאמר שבחן את משמעותו של הגורם העדתי ביחס לציפייה של צעירים ממוצא אשכנזי וממוצא מזרחי להיות שחקני כדורגל (1982). החוקרים מצאו הטיה לטובת צעירים אשכנזים. מאמר זה בוחן שני תהליכים: את תהליך היצירה והעיצוב של מעמדו של שחקן כדורגל בישראל ואת תהליך כיליונו של האפקט האתני ברכישת הסטטוס של שחקן כדורגל בישראל. הטענה המובילה היא שבדומה למקומות אחרים הכדורגל הישראלי מתנהל בתחומי האוטונומיה היחסית שהסביבה הפוליטית-כלכלית-תרבותית מעניקה לו. בעקבות שינויים שחלו בסביבה הזו והוקרנו לכדורגל, הלך האפקט העדתי והתכלה. באשר לירכישת סטטוס' של שחקן כדורגל (שיש עימה תגמולים רוויים) היה הכדורגל הישראלי לעיוור צבעים.

תאריכים: כדורגל, אתניות, סטטוס, פוליטיקה, התמסחרות

דבר דבור על אופניו

בשנת 1982 פרסמו אפרים יער ומשה סמיונוב מאמר פורץ דרך בשם: 'פער עדתי בביה"ס ובספורט לאור תיאוריית מצבי הציפייה'. שני החוקרים בדקו איך קטגוריות חברתיות ללא 'הון השכלתי' (סך שנות לימוד בבית ספר) מבקשות מסלולי קריירה עוקפי השכלה. מדובר ביוצאי אסיה ואפריקה וביוצאי אירופה ואמריקה (על פי מוצא ההורים), והמסלול העוקף התגלם בציפייה להיות שחקן כדורגל בליגת הכדורגל הישראלי. בסיכום קובעים יער וסמיונוב, כי "למוצא העדתי נודעת השפעה משמעותית על סיכויי הקריירה של שחקני הכדורגל בארץ. בראשית דרכם נמשכים צעירים מזרחיים רבים יותר להזדמנויות שמציע להם הכדורגל [...] אולם אחרי השלב הראשון הם מצליחים פחות מן האשכנזים להיעשות שחקנים מקצוענים, ועוד פחות מכך - להעפיל לדרגות העליונות של הכדורגל' (עמ' 420). כלומר, 'רכישת סטטוס' של שחקן כדורגל מקפחת את הצעירים ממוצא מזרחי.

בתקופה הנידונה של המחקר המדובר נמצא הכדורגל הישראלי בראשיתו של תהליך מעבר ממעמד של תחום חובבני למעמד של מקצוע - עדיין לא ממוסחר (בן פורת, 2002). שחקני כדורגל השילו מעצמם את מעמד החובבנים שנכפה עליהם,

והייתה זו למעשה ראשית כינונו של עיסוקם כמשלח-יד לגייטימי (כרמי ובן פורת, 2022). במשך הזמן התגוון הרכב שחקני הכדורגל באופן שבו הציפיות התקרבו למציאות: שחקן כדורגל היה לסטטוס (משלח-יד) מוכר, והמוצא העדתי חדל מלהיות גורם בסיכויים של היחיד להיות לשחקן כדורגל בליגות שהפכו למקצועניות, כלומר, אלה המספקות תגמולים כלכליים וחברתיים משמעותיים.¹

המאמר הנוכחי בוחן שני תהליכים שהאחד נגזר מן האחר: השינויים הדמוגרפיים בהרכב שחקני הליגה הראשונה, שחלו בשלושת העשורים הראשונים לקיומה של הליגה - עליית שיעור השחקנים ממוצא מזרחי בליגה הזו - והאבולוציה של הכדורגל הישראלי ממשחק (חובבנות) לסחורה - ראשית תהליך ההתמקצעות שלו.

תהליך האבולוציה של משחק הכדורגל התגלם בכך שמעמדו של השחקן עבר תמורה קרדינלית: ממעמד של חובבן, שאין עימו תגמולים חומריים וגם התגמולים האחרים הם בצמצום, כלומר, ממצב שבו שחקן הכדורגל לא היה סטטוס במובן הסוציולוגי, למצב שבו שחקן כדורגל הוא סטטוס מלא: תגמולים כלכליים, חברתיים ופסיכולוגיים, והכול באופן מסודר. לשון אחר, ממצב שבו בגלל עיסוקו-פרנסתו בשוק הכלכלי נמנה שחקן הכדורגל עם העשירונים הנמוכים בחברה המסוימת, למצב שבו - בעיקר בזכות הכנסתו - הוא נמנה עם העשירונים הגבוהים. בשורה התחתונה, התמורה במעמד משחק הכדורגל כמשלח-יד נבעה מן ההתמסחרות שלו.

רכישת סטטוס

'סטטוס' הוא מושג המציין את מיקומו (ערכו) היחסי של פרט מסוים במבנה החברתי. נגזרים ממנו הם התגמולים הנובעים מהמיקום הזה. מעצם הסטטוס עצמו ומשמעויות התגמולים הנלווים אליו נקבע המיקום בריבוד החברתי של מבנה המסוים (ובר, 1985; Wright, 1985; Gursky, 2011). כלומר, הסטטוס הוא המיקום המסוים במערכת הריבוד שאליה 'נכנסים' פרטים בעלי יכולות מסוימות בתנאים מסוימים (Wright, 1997). ההנחה המקדימה היא אם כן שכדי לזהות את מערך הריבוד ואת מערך הסטטוסים הנובעים ממנו יש לזהות תחילה את הערכאה (האינסטנציה) הדומיננטית בתקופה ההיסטורית המסוימת. כך, למשל, בחברות המודרניות-הקפיטליסטיות, במקום שבו הכלכלה היא הדומיננטית במבנה, היא זו שתשפיע ואף תכתוב את האוטונומיה היחסית של הערכאות האחרות המרכזיות (הפוליטיקה והתרבות), והיא זו שתסדר את הריבוד החברתי וממילא את מערך הסטטוסים המסוים.

מוכרים שני מודלים שעל פיהם ממשיגים וחוקרים ריבוד וסטטוס ואת הדרך שבה רוכשים אותנו. מודל אחד יוצא מן ההנחה שריבוד חברתי נקבע על ידי מושג 'המעמד' נוסח מרקס, כלומר על ידי מיקום באשר לעבודה ולחלוקת ההון בחברה מודרנית-קפיטליסטית: מצד אחד מעמד בעלי הון (בורגנים) וכנגדם חסרי הון, שכל מה שיש להם למכור בשוק העבודה הוא 'כוח העבודה שלהם' (פרולטריום). בין אלה

¹ מדובר בגברים בלבד. בשנים ההן לא הייתה מסגרת ארצית מסודרת של כדורגל נשים. מסגרת כזו הוקמה על ידי ההתאחדות לכדורגל בשנות התשעים של המאה הקודמת.

לבין אלה קיימים מעמדות ביניים (בורגנים זעירים, פרופסיונליים). ככלל, מיקומו של פרט בערכאה הכלכלית הוא הקובע את רכיב הסטטוס הקרדינלי שלו. אי לכך המחקר צריך להתמקד בזיהוי המיקומים במבנה, אשר מייצרים את ריבודו (Poulantzas, 1975; Przeworski, 1977; Wright, 1985).

מודל שני, הנגזר מאצל מקס ובר, יוצא מן ההנחה שבחברות מודרניות אין גורם אחד שניתן לייחס לו דומיננטיות קבועה באשר ליצירת מבנה הריבוד ואחזקתו. המחקר הרלוונטי מעיד על כך שהריבוד החברתי עשוי להיות פועל יוצא של אחד או יותר מהגורמים האלה: מוצא אתני, מגדר, דת, מעמד כלכלי ועוד. אחד מהם או שילוב בין אחדים יקבע או יקבעו את דמותו של הריבוד החברתי, את מערך הסטטוסים ואת האופן שבו ניתן לרכוש סטטוס במבנה חברתי בתקופה מסוימת (Gursky, 2014, Sanders, 1990, Ben Porat, 1989, Erikson & Goldthorpe, 1992). (Wright, 1985).

מבחינתם של שני המודלים הללו רכישת סטטוס היא פועל יוצא של רמת והיקף הניעות (מוביליות) החברתית. הניעות הזו מותנית בהזדמנות ההיסטורית המסוימת, כלומר, במבנה החברתי המסוים. המודל הראשון קובע כי הניעות הזו מוגבלת, כי מטבע הדברים, מעבר ממעמד של פרולטר לקפיטליסט הוא נדיר, אבל קיומם של מעמדות ביניים בחברות בנות זמננו מעיד על כך כי לניעות יש פוטנציאל. המודל השני מניח כי כיוון שישנו יותר מגורם אחד אימננטי, יש אופציות רבות יחסית לניעות. מכל מקום, משתי גישות אלה עולה כי הן המיקום המעמדי והן הניעות תלויים בראש ובראשונה באופציות שהמבנה מאפשר ליחידים המאכלסים אותו. שני המודלים מניחים כי הסטטוס של היחיד (או 'המעמד' שלו) מספק תגמולים מסוימים משלוש קטגוריות: חומריים, חברתיים ופסיכולוגיים. שניהם מניחים - מנקודות מוצא שונות - כי חשיבות הסטטוס ואופי התגמולים הנלווים לו נקבעים בידי המצב ההיסטורי של חברה מסוימת.

המחקר העכשווי של ריבוד ושל ניעות חברתית נוטה להסתמך על המודל השני הגזור מוובר.² המיקוד המחקרי הוא על משלח-היד, על אופן רכישתו ועל התגמולים הנובעים ממנו (להלן). ניעות חברתית היא מושג סוציולוגי המתאר את ההזדמנות של יחידים (ברבים) לשפר את מעמדם החברתי. להלכה, הניעות יכולה להיות אופקית או אנכית. ניתן לשער כי ניעות אופקית אינה משנה בהרבה את מעמדו של היחיד, אלא אם כן אם היא נעשית תוך כדי מעבר בין ארגונים דומים: למשל, רופא העובר מבית חולים בפריפריה לבית חולים במרכז, או שחקן כדורגל העובר לשחק במועדון בליגה גבוהה יותר. בדרך כלל, כשמדובר בניעות בהקשר של המודל הוובריאני, ההתייחסות היא לטיפוס בסולם, שבכל שלב שלו משתפר ממד אחד או יותר של המעמד.

ניעות לובשת צורה במושג (ובפרקטיקה) של רכישת סטטוס (status attainment באופן שבו יחיד רוכש לעצמו סטטוס) (Duncan et al., 1972; Goldthorpe, 1980; Goldthorpe & Payne, 1986; Hausr, 1978; (Kerckhoff, 1976; Strauss, 1971; Treiman et al., 1975). מן הספרות ומן המחקר שעסקו

² גם המודל הראשון מתייחס ליותר מגורם אחד (המעמד) שיש לו משמעות ביחס לניעות חברתית (Wright, 1985).

ברכישת סטטוס, עולה כי כרוכים בה שני שלבים בסדר עוקב: רכישת הסטטוס עצמו, כלומר, כניסה למצב סטטוס מסוים וטיפוח הסטטוס, שמשמעותם שמירה על רמת התגמולים הנובעת מהאחזקה בסטטוס זה והבטחת המיקום בסולם הסטטוסים. כאמור, המבנה החברתי הוא זה המספק את האופציות והיחיד זקוק לאמצעים הרלוונטיים להשגת סטטוס מסוים, כמו למשל, רכישת השכלה שהיא בדרך כלל אמצעי אפקטיבי באשר לרכישת סטטוס גבוה יחסית בדירוג, או חיפוש אחר מסלול עוקף שבאמצעותו ירכוש סטטוס גבוה יחסית, אף שהוא חסר כישורים נחוצים מסוימים כדוגמת השכלה. בתנאי מצב מסוימים שילובם של מרכיבי הסטטוס, כאשר משקלו של כל אחד מהם שונה, ייאלץ את היחיד החסר אחד או יותר מהם, לרכוש 'סטטוס בלתי מאוזן' (Merton, 1968).

המחקר האמפירי הנובע מתפיסתו של ובר נשען על ציוני יוקרה מקצועית (Blau & Duncan, 1967; Duncan & Featherman, 1972; Erikson & Goldthorpe, 1991; Featherman et al., 1975). על בסיס מדדים כגון השכלה, הכנסה וכדומה נבנה סולם של משלחי-יד המסודרים באופן היררכי על פי ציוני 'סטטוס סוציו-כלכלי' שנותן להם החוקר. כלומר, המיון של אוכלוסייה השייכת לכוח העבודה בחברה המסוימת נעשה באמצעות זיהוי משלחי-היד שלה והתאמתם ללוח ציונים שהותקן במחקרים קודמים. היות שמדובר בעשרות או אף מאות משלחי-יד, החוקר המסוים יכול לקבץ סדרה עוקבת של משלחי-יד בחברה המסוימת, לסמן את הציונים ולסדר אותם בסדר היררכי של סטטוסים. הבעיה שעליו לפתור היא איך לחלק ולקבץ סדרה של ציונים, היינו, לסדר את משלחי-היד בצורת שכבות היררכיות, למשל, במעמדות גבוהים, בינוניים ונמוכים.

באשר לסטטוס המיוחד של שחקן כדורגל, יש לציין כי במשך הזמן הסטטוס שלו עבר כמה תמורות ששורשיהן בסביבה שבה הוא עגן. בראשית המאה ה-19, כאשר הכדורגל באנגליה הפך למשחק של ההמונים מן המעמדות הנמוכים, מעמדו היה של חובבנות. לשחקן כדורגל לא היה 'סטטוס' במובן הסוציולוגי המקובל. הסטטוס שלו נקבע מחוץ למשחק על פי משלח-היד שממנו התפרנס. הוא זכה אומנם ליוקרה מסוימת ככדורגלן, אך לא ליותר מזה (Winner, 2013; Birley, 1993). בדרך כלל שחקני הכדורגל בליגה האנגלית בזמן ההוא נמנו עם בני המעמדות הנמוכים כאשר משלח-ידם ושכרם היו בהתאם. כאשר החלה ההתמקצעות של הכדורגל באנגליה (1885), היא התגלמה בעיקר בכך ששחקן כדורגל היה למשלח-יד רשום המפרנס את בעליו: נקבע לו סטטוס. בתקופה הראשונה של ההתמקצעות שכרו של שחקן כדורגל לא היה גבוה (מקביל לזה של פועל מקצועי), אבל במהלך הזמן, לנוכח התגברותו של הקפיטליזם באנגליה, שכרו הלך והתעצם והוא נע לכיוון זה של המעמדות הגבוהים.

עוד בהקשר של רכישת סטטוס. הייחוד של שחקן כדורגל נובע מכך שהוא בחזקת 'רנטה' (Bryson et al., 2012). פירושו של דבר הוא, כי מדובר באיכות מסוימת שההיצע שלה בזמן נתון מוגבל. כך למשל אומנים, מדענים ועוד משלחי-יד ספורים שבעליהם ניחנים בתכונות מסוימות שאינן נרכשות ואינן נפוצות - כישרונותיהם ממוקמים בקצה הימני של עקומת הכישרונות: כמותם מוגבלת, וכשגובר הביקוש להם, עולה ערכם במונחים של ממון ושל יוקרה. התכונות הללו,

המצויות בצמצום, מקנות לשחקן כדורגל השפעה על הביקוש: על תגמוליו החומריים ומהם בדרך כלל גם על התגמולים האחרים.

ברם, אפריורי, הסטטוס של שחקן כדורגל מלווה בתג תוקף: משך הקריירה של שחקן כדורגל מקצועני נמשכת בערך כ-15 שנים. כשהוא מתבגר הוא מאבד חלק נכבד מיכולתו הפיזית ובמידה מסוימת גם מיכולתו הקוגניטיבית הרלוונטית למשחק הזה. אפשר גם שבשנים האחרונות לפעילותו כשחקן הוא 'ירד' ליגה: יעבור לשחק במועדון מליגה נמוכה יותר וממילא יפחתו הכנסתו ויוקרתו. כשהוא 'תולה את הנעליים' (בסביבות גיל 30 פלוס), הוא יאלץ למצוא משלח-יד אחר, כלומר, לרכוש סטטוס אחר. שחקן כדורגל מקצועני ער לתג התוקף שלו, וכל עוד הוא פעיל הוא יתאמץ לשפר את תגמוליו. מפגש מוצלח בין כישרונותיו הספציפיים למצב הכדורגל באותה עת יקבעו את תהליך רכישת הסטטוס ואת הגבול העליון של תגמוליו.

סטטוס נולד

הביוגרפיה של הכדורגל נעה על ציר האבולוציה ההיסטורית של החברה שבה הוא עוגן. על פי המחקר הנוגע בעניין, משחק הכדורגל המודרני נולד במחצית השנייה של המאה ה-19 בחצרות בתי הספר 'הציבוריים', כלומר, הפנימיות של בני האצולה והבורגנות הגבוהה באנגליה, ושיחקו בו תלמידי הכיתות הגבוהות (Goldblatt, 2006; Harvey, 1999; Wigglesworth, 1996). בעידוד המורים וההנהלה נקבעה לו פונקציה 'חוץ-משחקית' משלימה: להפנים בקרב המשחקים והצופים את עקרון המשחק ההוגן (fair play) הכל-כך אנגלי-בורגני (Mangan, 1988). ניתן להניח כי השחקנים נהנו כבר אז מיוקרה מסוימת בקרב התלמידים וההנהלה של בית הספר. בסיום הלימודים הלכו הבורגרים לדרכם, אך כמה מהם ייסדו קבוצות כדורגל משלהם והמשיכו בזמנם הפנוי לשחק בינם לבין עצמם או כנגד קבוצות של מקומיים – מועדונים שהקימו בני המעמדות הנמוכים שפעלו באזור. בתוך זמן לא רב החלו לצוץ ברחבי אנגליה מועדוני כדורגל. בשנת 1863 הוקמה ההתאחדות האנגלית לכדורגל ששימשה ארגון גג של מועדוני הכדורגל, והמועדונים השונים שכבר היו קיימים התכנסו תחת כנפיה. זה היה השלב שבו החל המיסוד של המשחק ושל משתתפיו.

משחק הכדורגל באנגליה התנהל אז בהנחיית עקרון החובבנות. על שחקנים נאסר לקבל תגמול בכסף או שלא בכסף עבור השתתפותם במשחקים. ניתן להניח כי הם זכו ליוקרה מצד הקהל שהעריך את 'ההצגה'. חלוקת העבודה הייתה פשוטה יחסית: בני המעמדות הנמוכים - מיעוטם שיחקו, רובם צפו. שחקן כדורגל לא הוכר כמשלח-יד, היינו, לא סומן כסטטוס. בזכות היוקרה-הערכה שרחשו בני הקהילה לשחקני הכדורגל המקומיים, ניתן לשער כי היה להם 'סטטוס מדומיין', אך לא יותר מזה.

ההיעשות המואצת של אנגליה לחברה קפיטליסטית הקרינה גם על המשחק הזה. כמה מן הדירקטורים של המועדונים המקומיים – רובם אנשי עסקים - 'מצאו כי טוב' והחלו למסחר את המשחק: הם רכשו שחקנים, שילמו להם שכר עבור השתתפותם, הקיפו את מגרש הכדורגל בגדרות, כוננו יציעים, קבעו שערים וגבו דמי כניסה מן הצופים. בשנת 1885 נקבעה ליגה מקצוענית באנגליה תחת כנפי

ההתאחדות האנגלית. בנפרד ממנה המשיכו להתקיים הליגות החובבניות גם הן תחת כנפי ההתאחדות הכדורגל האנגלית.

כך הפך 'שחקן כדורגל' למשלח-יד המספק פרנסה לבעליו. בהסדר שבין מנהלי המועדונים המקצועיים נקבע לוח שכר: בשנת 1890 קיבלו שחקנים מקצוענים שכר של שלוש לירות אנגליות לשבוע במשך עונת הכדורגל, ושתי לירות לשבוע כאשר העונה שבתה במשך הקיץ. היה זה אומנם שכר נמוך, אך גבוה יותר מהממוצע של השכבה הענייה של מעמד העובדים האנגלי. הניעות של שחקני הכדורגל בזמן ההוא (מעבר בין מועדונים) התאפשרה רק כאשר מנהלי המועדונים הגיעו להסכמה ביניהם, עד שבשנת 1963 פסק בית המשפט העליון כי שיטת ההחזקה וההעברה של שחקנים באנגליה אינה חוקית (Goldblatt, 2006). הסכר נפרץ: שכר שחקני הכדורגל באנגליה (ובמקומות רבים אחרים באירופה ומחוצה לה) הלך וגבה ונדמה היה כי 'השמיים הם הגבול' (Conn, 1998; Kuper & Szymanski, 2009). למעשה שחקני כדורגל היו לסחורה שערכה נקבע בידי השוק המקומי והשוק העולמי (Goldblatt, 2006). בעצם אין להם ברירה: מי שחפץ ויכול להיות שחקן כדורגל מקצועני צריך להתנהג על פי כללי החליפין. הסטטוס של שחקן כדורגל היה ל'מיקום' רב-ערך בהקשר של תגמולים כלכליים וחברתיים.

על סמך הספרות העוסקת בסטטוס של שחקני כדורגל, ניתן להבחין בתהליך שיש בו שלושה שלבים ברצף: השלב האחד, 'המצאת' המשחק והשחקנים; השלב השני, מיסוד המשחק עצמו ולצד זאת של מעמד השחקנים באמצעות הפיכת 'שחקן הכדורגל' למשלח-יד (התמקצעות); השלב השלישי, קביעת מסלולי ניעות פנימית.³ בשורה התחתונה, תהליך עיצוב הסטטוס, ובהקשר זה אופני רכישת הסטטוס של שחקן כדורגל, מותנים במידה רבה בסביבה החברתית המקנה למשחק הזה מעין אוטונומיה יחסית.

המאמר הנוכחי עוסק בראש ובראשונה באבולוציה של הסטטוס של שחקן כדורגל בישראל החל מקום המדינה ואילך עד לזמן הזה. קורות הכדורגל בכלל ושחקן הכדורגל בפרט נבחנו בהקשר של קורות החברה הישראלית. כמו כן, בהתייחס למאמרם של יער וסמיונוב (1982), המצביעים על אי-שוויון אתני ועל מקורותיו, נבדק אמפירית שיעורם של שחקנים ממוצא 'אשכנזי' וממוצא 'מזרחי' בכדורגל הישראלי בתקופות הנידונות (ראו לעיל).

הספרות העוסקת בספורט כאירוע תרבותי נוטה לציין את הזיקה בינו לבין החלוקה האתנית בחברה מסוימת. במבט היסטורי ניתן להבחין כי קבוצות אתניות מסוימות (שחורים, בארצות הברית, ילידים בחברות קולוניאליסטיות ועוד) הודרו מהשתתפות בתחרויות הספורט בענפים שונים. הם יכלו אומנם להתחרות בינם לבין עצמם, אך לא התקבלו למועדונים של הקטגוריה ההגמונית (בדרך כלל 'הלבנים') ולא נמנו עם הנבחרות הלאומיות השונות (Jarvie, 1991; Nauright & Wiggins, 2017).

³ כמעט באופן מוחלט, כאשר ספורטאי רוכש לעצמו סטטוס, הוא עושה זאת באמצעות התמחותו הספורטיבית (אצן, קופץ לרוחק, מתעמל, שחקן כדור-יד, כדורסלן וכיו'). את הניעות שלו ניתן לכנות כפנימית במסגרת תחום ההתמחות שלו. נדיר מאוד הוא שספורטאי בתחום מסוים ישנה את התמחותו.

הדבר נכון היה גם ביחס למשחק הכדורגל. מלכתחילה היה הכדורגל משחקם של 'הלבנים'. באנגליה למשל, רק בשנות השבעים של המאה הקודמת החלו שחקנים שחורים להתקבל למועדוני הכדורגל בליגות הבכירות ולסגל של הנבחרת הלאומית. בברזיל, בתחילת המאה ה-20, לא התקבלו שחקנים שחורים למועדוני הכדורגל של 'הלבנים'. גם קהלים בעלי מוצא אתני מסוים הודרו מאצטדיוני הכדורגל. המומנט האתני, קרי, מיעוטים ממוצאים שונים מאלה של האתניות ההגמונית (לבנה בדרך כלל), החל להתפוגג עם ההתמסחרות של הכדורגל במדינות שונות בעולם (Correia, 2023).

הערה מתודית

מאמר זה מסתמך על מעקב אחר האבולוציה של הכדורגל בישראל החל מחידוש משחקי הליגה עם הקמת המדינה ועד (כולל) העשור השלישי למדינה, שבו חלה תמורה במעמד-סטטוס של שחקן כדורגל ישראלי: הוא הפך למשלח-יד פורמלי. בעשורים הללו שחקני כדורגל נטלו יוזמה באשר לשיפור מעמדם. היו כאלה שארזו ונסעו למדינות הים כדי לשחק כמקצוענים. אחרים איימו בהשבתת הליגה באם לא ייענו דרישותיהם החומריות. שחקני הכדורגל התאגדו והקימו 'איגוד מקצועי' בניגוד לרצונם של המוסדות הפוליטיים, למשל ההסתדרות (בן פורת, 2002; פורת ולרר, 1998). אולם כפי שיתואר בהמשך, מה שקרה לכדורגל הישראלי הוכרע על ידי סביבתו: שינויים בספירה הפוליטית והכלכלית הם שעודדו ואפשרו את התמורות שחלו בניהול המשחק הזה.

המעקב אחר השינויים בהרכב העדתי של הליגה הבכירה מסתמך על רשימות מסודרות של שחקני כדורגל החל מעונת המשחקים של 1950/1949 ועד לעונת 1975/1974 (זו עונת הכדורגל שאליה מתייחסים יער וסמיונוב), שנמסרו למחבר בידי ירון משעל.⁴ הרשימות כוללות שמות שחקנים (שם פרטי ושם משפחה) ושמות המועדונים שבהם שיחקו בעונות הנדונות. נתונים נוספים נשאבו מחיבורו של אלישע שוחט (2006) ששקד ואסף נתונים על משחקי ליגת הכדורגל החל מעונות 1950/1949/1948 ועד לעשור הראשון של שנות האלפיים. מידע נוסף על אפיונים מסוימים של שחקני הכדורגל בעשורים הרלוונטיים נשלף ממסמכים שונים בארכיון של מכון וינגייט, בארכיון של מכבי" ע"ש יוסף יקותיאל וברארכיון במכון לבון. ניתן להניח כי הרשימות של שחקני הכדורגל מן השנים הללו מכסות (כמעט) את כל מי ששיחקו בעשורים הנדונים כאן.

הבעיה הקרדינלית שהמחקר הנדון כאן התמודד עימה, הייתה דרך המיון הדיכוטומי לקטגוריות עדתיות: 'מזרחיים' (או ספרדים) ו'אשכנזים'. כצפוי, רשימות השחקנים אינן כוללות מוצא עדתי. הבוחן היה אפוא שם המשפחה של השחקנים. לצורך זיהוי המוצא העדתי של שחקני הכדורגל בעשורים הנדונים בהמשך, נעשה שימוש בכמה מקורות הנוגעים בעניין של זיהוי שמות ומוצא עדתי (אבינרי, 1964; אשל, 1967; רוזנטל, 2018). סיוע נוסף התקבל מראיונות עם שחקנים בעיתונות הספורט וממידע אישי שאסף המחבר לאורך השנים.

⁴ ירון משעל הוא היסטוריון ספורט.

בעשור הראשון למדינה לא נערכו מחקרים מסודרים של משלחי-היד. על יוקרתם ניתן היה ללמוד בעקיפין ממחקרים סוציולוגיים מסוימים (ליסק, 1996), וגם מן הספרות הישראלית היפה וגיבוריה באותם ימים. מאוחר יותר החל מחקר מסודר ביחס למשלחי-היד בישראל ונקבע ציונם על סולם סטטוס (להלן).

נדמה כי אין קושי רב במיון המוצא של שחקני כדורגל, בעיקר בעשור הראשון והשני למדינה, שכן מעטים בלבד עברתו את שם. על כמה קשיים בזיהוי היה צריך להתגבר בדרכים אחרות. למשל, שם המשפחה 'אשכנזי' נמצא בקרב מזרחים ובקרב אשכנזים, ולכן ההחלטה לגביו נעשתה (גם) בהקשר למועדון שאליו היה שייך השחקן (למשל, מכבי יפו נוסדה על ידי יוצאי בולגריה). קושי נוסף היה בכך שבשנים שנסקרו נמצאו שחקנים שבאותה עונה עברו מקבוצה לקבוצה ועל כן שם - זהותם העדתית - מופיע יותר מפעם אחת. מכל מקום ניתן להניח כי הטעויות בזיהוי היו זניחות, וכי בסך הכול זיהוי המוצא העדתי של שחקני הכדורגל מייצג נאמנה את שיעורם בליגה הבכירה של הכדורגל הישראלי במשך השנים, כפי שמתואר בלוחות המופיעים בהמשך.

במידה מסוימת, בדומה למתרחש במקומות אחרים, הייתה לאתניות השפעה גם על הכדורגל הישראלי. בהקשר ההיסטורי הכדורגל הישראלי נוסד על ידי 'האשכנזים', כיוון שבתקופת היישוב וראשית המדינה האתניות האשכנזית הייתה דומיננטית מבחינה כמותית ומוסדית. ברם, בכדורגל הישראלי (ובספורט הישראלי בכלל) כמעט שלא הייתה הפליה-הדרה של קבוצות אתניות מסוימות למשל, ספרדים, או בלשון הזמן הזה, מזרחים.⁵ המומנט האתני היה קשור אמין בתהליך הקליטה של העולים ממקומות מוצא שונים בישראל ובמתרחש בכדורגל עצמו בעשורים הראשונים למדינה (בן פורת, 2002; יציב ונהון, 1969; יער וסמיונוב, 1982). כפי שיתואר להלן, במקביל לתהליך האבולוציה של הכדורגל הישראלי (תהליך ההתמקצעות שלו) עלה שיעורם של יוצאי עדות המזרח בקרב שחקני הכדורגל בליגה הבכירה: הסטטוס (הפורמלי) של שחקן כדורגל נרכש גם על ידי שחקנים מזרחים. מן המבט האתני, הרכב שחקני הכדורגל נעשה דומה עד מאוד להרכב החלוקה האתנית בחברה הישראלית.⁶

עשור ראשון: תנאי מצב רזים

את תנאי המצב בעשור הראשון ובמידה רבה יחסית גם בעשור השני ניתן להגדיר כרזים, בעיקר כשמדובר בכלכלת המדינה בשנים ההן (ברקאי, 1990; הורביץ, 1975; הורביץ וליסק, 1989; הלוי וקלינוב-מלול, Gross, 1968; Levy, 1955; 1990). רזונם התבלט מאוד אל מול כמה תהליכים שהציפו את החברה הישראלית, במיוחד גלי העלייה שבתוך זמן קצר הכפילו את האוכלוסייה היהודית והעמיסו על המדינה שאלות-תביעות כבדות משקל שנדרשו להן פתרונות מידיים, כגון מגורים, תעסוקה, חינוך ובריאות (בקי, 1955; ליסק, 1999; הורביץ וליסק, 1989; סיקרון, 1957). העלייה הזו, שבחלקה לפחות הייתה למעשה הגירה, נכפתה על

⁵ על מקרי הפליה על רקע אתני ראו פורמן, 2008.

⁶ על פי הידוע לכותב מאמר זה, היה קשר רפה בין מה שקרה בכדורגל הישראלי לבין הקונפליקט העדתי בישראל (Smoocha & Peres, 1971), כמתואר במאמר זה, הפער נעלם בתוך זמן לא רב (בן פורת, 2002).

המדינה על ידי המדינה, אולם היא הייתה הדבר הנכון ביותר מבחינת האידיאולוגיה והפוליטיקה הציונית שהנחו את הקמתה. למרות ניסיון לסנן אותה הייתה זו עלייה לא סלקטיבית (פיקר, 1999), שכללה גברים ונשים שלא ניתן היה לשתפם בשוק העבודה ובכל זאת היה צורך לקלוט אותם. קליטת העלייה הציבה בעיה כלכלית, חברתית ותרבותית.

ביחס לכל המאפיינים האחרים של החברה הישראלית דאז, המאפיין המשמעותי ביותר היה היותה של הפוליטיקה 'דומיננטית במבנה'. הפוליטיקה (כלומר, המוסדות הפוליטיים) הגדירה את דרגות החופש של הכלכלה ושל התרבות (בן פורת, 2011). בהקשר של נושא מאמר זה, הפוליטיקה קבעה כמעט לחלוטין את התנהלותם של ארגוני הספורט הארציים (הפועל, מכבי, בית"ר). הדומיננטיות של הפוליטיקה ביחס לספורט נבעה מכך שהספורט היה כפוף לאחד משלושת המרכזים הללו. מועדון כדורגל במקום מסוים, אף שלכאורה היה אוטונומי (בדרך כלל חבריו הם שבחרו את הנהלתו), התקיים בזיקה לאחד מן המרכזים הללו שבין השאר סיפק לו משאבים כלכליים (למשל, מגרש כדורגל). המרכזים הללו היו סמוכים-מחוברים לאחד מן המחנות הפוליטיים של הזמן ההוא: 'הפועל' להסתדרות (למפלגות הפועלים), 'מכבי' למפלגת הציונים הכלליים, ו'בית"ר' למפלגת חרות.

מה שקבע באופן כמעט חד-משמעי את מעמדו של שחקן הכדורגל ובמיוחד את 'התגמולים' הנובעים ממנו, היה 'עקרון החובבנות' שהוחל על כל ענפי הספורט בישראל ונתמך במרבית הסיעות בכנסת (בן פורת, 2002). מעיקרון זה גזרה ההתאחדות לכדורגל, כי אסור לשחקן לקבל תמורה כלשהי עבור השתתפותו במשחק. כמו כן אסור להעביר שחקן ממועדון למועדון בתמורה לתגמול חומרי (קלאוס, 1975). המועדון עצמו לא הוגדר כמעסיק אלא כאגודה ללא מטרות רווח. להלכה ולמעשה לשחקן כדורגל לא היה סטטוס. את פרנסתו (אם לא שירת כחייל בצה"ל) הוא הפיק מעבודה באחד מן המפעלים-ארגונים בשוק הציבורי או הפרטי. עבודה זו הגדירה את הסטטוס שלו בחברה הישראלית דאז (בן פורת, 2002).

כיוון ששחקן כדורגל לא היה מוכר כמשלח-יד אי-אפשר לקטלג אותו כסטטוס במבנה הרבוד בעשור הראשון וגם לא בעשור השני להקמת המדינה. מעט המחקרים שעסקו בריבוד או במוביליות ביחס לתקופה זו לא התייחסו לכדורגלן (טיירי, 1981; Lissak, 1969). כלומר, מי שעלה בידו להיות שחקן כדורגל בליגה הישראלית בעשור הראשון, לא היה מעורב ברכישת סטטוס במשמעות הסוציולוגית שלו. כאמור, את 'הסטטוס המסמני' שלו הוא רכש באמצעות משלח-יד שבו עסק לפרנסתו. כך למשל, מתוך ריאיון עם שייע גלזר, חלוצה הפורה של מכבי תל-אביב: "מצאנו אותו יורד מ'טייגר' גדול אחר נסיעה מעייפת מעפולה [...] הבוקר קמתי ב-4, עשיתי סיבוב לעפולה ועוד יש לי אימון היום" ('כדורגל', יוני, 1957).

בכל זאת אפשר להניח כי שחקן כדורגל היה 'סטטוס מדומיין'. שחקני כדורגל נהנו מיוקרה מסוימת — אחדים נחשבו ל'כוכבים' כמו למשל, שייע גלזר, שזכה להערצה מצד האוהדים של המועדון המסוים שבו שיחק. במקרים כאלה היה פער של ממש בין מעמדו של השחקן בשוק העבודה (הסטטוס הסוציולוגי שלו) לבין תגמולים חברתיים כגון יוקרה, שנבעו מהיותו כדורגלן במועדון שאוהדיו מחבבים אותו. במקרים מסוימים, לא רבים, 'הסטטוס המדומיין' סייע לשחקן כדורגל להשיג

עבודה נוחה : מקום עבודה שיאפשר לו למשל, לצאת לאימונים במשך השבוע או לנסוע עם קבוצתו לחו"ל לתחרות. אולם כל אלו היו אפקטים משניים. כאשר התמקצע הכדורגל, כלומר, שחקנים החלו לקבל תמורה כספית עבור השתתפותם, שחקן כדורגל היה לסטטוס של ממש.

מבחינת מעמדם בשוק העבודה מרבית שחקני הכדורגל היו שכירים עם משלחי-יד שהשכר המשולם בהם היה ממוצע ביחס לשכר של שכירים בישראל דאז. כמה מהם היו חיילים בשירות סדיר. מעטים היו עצמאים. ברשימת המקצועות של שחקני הליגה הלאומית שפורסמה ב'כיסן הכדורגל' 1958 (פז וגבאי, 1958), מופיעים משלחי-היד האלה : בעל חנות ספורט, חייל, מכונאי, נהג, טכנאי קירור, טכנאי גז, מסגר, עובד דואר, פקיד, חרט, חקלאי, עובד בתנובה, חשמלאי, סטודנט, תלמיד, כורך, יהלומן, מורה להתעמלות, מדפיס, רתך, זבן, סוחר, משתלם במשפטים, מכשירן, סוכן ביטוח, מנהל עבודה, עובד בחברת חשמל. המקצועות השכיחים בקרב שחקני הכדורגל היו : פקידות, מסגרות ומכונאות.

משלחי-היד של שחקני הכדורגל העניקו להם סטטוס נמוך : בהתאמה למודל הרבוד של רייט (Wright, 1985) מדובר במשלחי-יד שמקטלגים את מרבית השחקנים בשני מעמדות נמוכים : עובדים מיומנים ועובדים בלתי מיומנים (פרולטרים). בהתאמה לסולם של טיירי "ציוני הסטטוס הסוציו-כלכלי", המדורג החל ב-00 הגבוה ביותר, ל-99 הנמוך ביותר : הציונים של משלחי-היד של מרבית שחקני הכדורגל הם למטה מ-50 (טיירי, 1981). כך גם בהתאמה לסולם ציוני הסטטוס של משלחי-היד במחקרם של ורד והרטמן (1994), בסולם הציונים לשנת 1974 ממוקמים בעלי משלחי-היד שלעיל בחלק הנמוך יחסית של הסולם.

על סמך הדברים שהוצגו למעלה ניתן להניח כי מבחינת תגמולי ההכנסה של משלח היד שלהם שחקני הכדורגל נמנו עם המעמדות הסוציו-אקונומיים הנמוכים. בדומה למקומות אחרים בעולם גם בישראל השכלה לא הייתה תנאי מוקדם כדי להיות לשחקן כדורגל. יכולת מוכרת כשחקן הייתה חשובה יותר מכול. כך או אחרת, כדורגל בעשור הראשון למדינה היה 'שלי' אשכנזים. הפרופיל הדמוגרפי של שחקן כדורגל בליגה הבכירה היה זה : אשכנזי צעיר, יליד הארץ, או מי שעלה לפלשתינה לפני מאי 1948. אחדים מהשחקנים בליגה הבכירה היו ממוצא תימני – ילידי הארץ שהוריהם עלו לפלשתינה בדרך כלל הרבה קודם למאי 1948. הנה למשל, רשימת שחקני הנבחרת הלאומית שנסעה לשחק כנגד קבוצות כדורגל בארצות הברית באוקטובר 1948 : בנדורי, שלומזון, פרלמן, וייס, רוזנבאום, צימרמן, בוגדנוב, בן דרו, שוולב, שפיגל, מרימוביץ, ויינברגר, ישראל, פוקס.

שנה אחת מאוחר יותר, כאשר הנבחרת הלאומית השתתפה במוקדמות 'גביע העולם' אל מול הנבחרת הלאומית של יוגוסלביה (אוגוסט, 1949), נמנו עם הנבחרת הלאומית של ישראל השחקנים האלה : חודורוב, שניאור, וייס, פוקס, שוויצר, גמבש, מרימוביץ, צ'צ'יק, ליטבק, וורמש, ווארון. גם אלה מסגל הנבחרת שלא השתתפו ממש במשחק זה - היו אשכנזים.

לא עבר זמן רב והמונופול של האשכנזים בליגה הבכירה ובליגת המשנה התכרסם : טיפין טיפין החלו צעירים מזרחים להיות לשחקני כדורגל בליגה הבכירה (שוחט, 2006, בן פורת, 2002). כמעט במקביל הולך ומתגוון ההרכב הדמוגרפי של

שחקני הכדורגל היהודים גם בליגות הנמוכות. מועדוני הכדורגל בקהילה הערבית - כולם בליגות הנמוכות - היו עדיין מבודדים: חיי הקהילה הערבית בישראל התנהלו תחת 'ממשל צבאי' שפיקח מקרוב גם על מועדוני הכדורגל שלה שנמנו עימם רק שחקנים ערבים (בן פורת, 2015). בעוד כשני עשורים תחל ניעות חוצת גבולות קהילתיים: ערבים ישחקו במועדונים יהודים ויהודים ישחקו במועדונים ערבים. יהודים וערבים ימלאו גם את סגלי הנבחרות הלאומיות של ישראל: האפקט האתני וגם הלאומי לא יהוו יותר מכשול להשגת סטטוס של שחקן כדורגל.

עשור ראשון: הופעתו של האפקט האתני

לגורם האתני, שכאמור נמצא כבעל משמעות ברכישת סטטוס של שחקן, כלומר, להימנות עם סגל שחקני מועדון כדורגל, היה בשנים ראשונות של העשור אפקט עם שונות מצומצמת: כמעט כל שחקני הכדורגל בליגה הבכירה היו ממוצא אשכנזי, ולזה יש להוסיף כי הם היו וותיקים בישראל (ראו לעיל). תמורה בשיעור ההשתתפות של שחקנים ממוצא מזרחי בליגה בכירה החלה בערך במחצית העשור הראשון. היו כבר אז כמה מועדוני כדורגל 'אתניים': בני יהודה תל-אביב (1936), שמשון תל-אביב (1949), הפועל מחנה יהודה (1939), הפועל מרמורק (1949), מכבי שעריים (1950) ומכבי יפו (1957).⁷ במחצית הראשונה של העשור הראשון אף אחת מהן לא נמנתה עם הליגה הלאומית (הבכירה). בשנים מאוחרות יותר המועדונים הללו הצליחו ליעלות לליגה הלאומית ולשהות בה זמן רב יחסית עד שהכדורגל התמסחר ואילץ אותן (מחוסר משאבים) לפרוש ממנה לליגה נמוכה יותר ואף עד לכיליון.

בעקבות סמיונוב ויער יש להניח כי המשחק הזה משך את ליבם של צעירים מבני עדות המזרח כיוון שהוא אפשר 'רכישת סטטוס' בתנאים שהיו בהישג ידם: יכולות ומוטיבציה מחד גיסא, ביקוש מצד המועדונים מאידך גיסא. בעשור הראשון למדינת ישראל היה בכך משום 'רכישת סטטוס' מחוץ לדירוג 'הנורמטיבי': כאמור שחקן כדורגל לא היה ולא נמנה עם משלחי-היד הרשומים (קלאוס והרטמן, 1975; טיירי, 1981). אך כפי שצוין לעיל פעמים מספר, כדורגלן נהנה מיוקרה חברתית וכפי הנראה (למעשה, מן השמועות) אחדים נהנו גם מתגמולים כלכליים מסוימים. לצעיר ישראלי, בעיקר מן המעמדות הנמוכים, היה כדאי להיות שחקן כדורגל: בשכונה שלו ומחוצה לה העריכו אותו, מדי פעם כתבו עליו במדור הספורט בעיתון. עסקנים של המפלגות המקומיות התעניינו בו - במונחים של היום הוא מעין ידוען.

יער וסמיונוב מסכמים: "הממצאים מראים כי למוצא העדתי נודעת השפעה משמעותית על סיכויי הקריירה של שחקני הכדורגל בארץ. בראשית הדרך נמשכים צעירים מזרחים רבים יותר להזדמנות שמציע להם הכדורגל [...] אולם אחרי השלב הראשון הם מצליחים פחות מן האשכנזים להיעשות שחקנים מקצוענים ועוד פחות מכך - להעפיל לדרגות העליונות של הכדורגל" (1982, עמ' 420).

⁷ המועדונים מכונים אתניים כיוון שהם התמקדו בקטגוריות חברתיות מסוימות: שחקנים וקהל אוהדים מבני אותו מוצא. בעצם גם מועדוני הכדורגל דאז היו 'אתניים' במובן זה שהשחקנים והקהל היו ברובם המכריע ממוצא אשכנזי. בכל זאת 'שמשון', 'בני יהודה' ואחרים בלטו באופן שבו קשרו בין מוצא למועדון (בן פורת, 2002).

מה שמתברר ממסקנתם של החוקרים הוא שהסטטוס של כדורגלנים צעירים ממוצא מזרחי היה נמוך משמעותית מציפיותיהם ובניגוד להם, צעירים ממוצא אשכנזי זכו בקלות בסטטוס המבוקש. יש לציין כי מדובר בשחקנים שכפי הנראה החלו את הקריירה שלהם בשלהי שנות השישים: מן הסתם במחלקת הנוער של המועדון המסוים ולאחר זמן מה, כשהרשימו את הנהלת המועדון והמאמנים, העפילו למחלקת הבוגרים של המועדון.

בעשור שכפי הנראה נולדו בו מרואייניהם של יער וסמיונוב, היה לרכיב האתני השפעה במובן זה (ראו לעיל) שלשחקנים ממוצא אשכנזי הייתה דומיננטיות כמעט מוחלטת בליגה הבכירה (ובמידה רבה גם בליגות הנמוכות). במשכו של העשור עולה בליגה הזו שיעורם של שחקנים ממוצא מזרחי, אך הוא עדיין נמוך ביחס לשיעורם באוכלוסייה בכלל, ראו לוח 1.

לוח 1. עשור ראשון*: 1960-1949. שחקנים מזרחים בליגה הבכירה לפי עונה (%)

מס' שחקנים מזרחים	עונה	מס' שחקנים כללי	מס' מועדונים
14 (5%)	50/49	276	13
20 (6%)	52/51	320	12
26 (9%)	**54/53	285	12
63 (19%)	55/54	327	14
51 (19%)	56/55	257	12
50 (26%)	57/56	190	10
76 (30%)	58/57	256	12
78 (30%)	59/58	245	12
93 (36%)	60/59	261	12

* עד לשנת 1955 נקראה הליגה - ליגה א'. החל משנת 1960 היא נקראה הליגה הלאומית.
** עונת 53/52 אינה נכללת כיוון שלא התקיימה עד לסיומה.

ההסבר הפשוט לשיעור הנמוך של שחקנים ממוצא מזרחי בליגה הבכירה מונח ב'ותק בארץ'. השחקנים שמילאו את הליגה בעשור זה היו ברובם ותיקים בישראל (עלו לפני קום המדינה). גם מעט השחקנים ממוצא מזרחי נמנו עם קטגוריית הוותיקים: כמעט כולם היו אלה שהוריהם עלו לפלשתינה מתימן כבר בשנות השמונים של המאה ה-19 ואילך (דרויאן, 1982). עם קום המדינה הייתה לקטגוריה של האשכנזים רוב מוחלט ביישוב, אך לקראת סופו של העשור הראשון, בעקבות העלייה הגדולה מאפריקה ומאסיה, שיעור האשכנזים באוכלוסייה ירד דרמטית.

בעקבות זה למועדוני הכדורגל מצטרפים יותר ויותר שחקנים ממוצא מזרחי שעלו ארצה לאחר מאי 1948.⁸

ההסבר המוגש כאן לעניין האפקט העדתי במשחק הכדורגל הישראלי נסמך על המצב המבני – 'ההזדמנות ההיסטורית' – בעשור הראשון. המונופול של 'האשכנזים' בעשור הראשון נבע כאמור מכך שמועדוני הכדורגל של ליגה א' שהפכה בשנת 1960 לליגה הלאומית, שכנו כולם בערים ובמושבות הוותיקות.⁹ גם הליגה המיוחדת, הליגה הנמוכה שפולגה לארבעה אזורים (מעין ליגות ב'), כללה בעיקר מועדונים מן היישוב הוותיק, אבל גם אחדים מן היישוב היהודי החדש (בית דגן, לוד, רמלה). בעונת 1955/1956 מצטרפת (עולה) לליגה הלאומית מכבי יפו שנוסדה לא מכבר על ידי קהילת העולים מבולגריה, ובעונת 1959/1960 מצטרף לליגה הלאומית מועדון בני יהודה תל-אביב, שהקימו בעבר יוצאי תימן בשכונת בני יהודה בתל-אביב. הצטרפותם של מועדונים אלה מסבירה בחלקה את העלייה בשיעורם של שחקנים מזרחים בליגה הבכירה של הכדורגל הישראלי במחצית השנייה של עשור זה.

סימנים מובהקים נוספים להתגוונות של הכדורגל הישראלי ניתן היה לזהות בסגלים של הנבחרת הלאומית. בשנת 1948 נמנו עימה אשכנזים בלבד. כבר בשלהי העשור הראשון – כמעט במקביל למתרחש בליגת הכדורגל – החל להתגוון הרכב הסגלים של הנבחרת הלאומית, וכמה שחקנים ממוצא מזרחי מצטרפים לסגל הנבחרת הלאומית – עדיין שחקנים מן 'השבט היהודי' בלבד. המונופול של השבט הזה בכדורגל הישראלי בכלל ובסגל של הנבחרת הלאומית יסתיים בערך בעוד כעשור ומחצה.

תנאי המצב של העשור ההוא הם אלה שקבעו את האפשרויות, ובהתאם לכך, שחקנים ממוצא אשכנזי מילאו את שורות מועדוני הכדורגל. אפשר להניח כי היה פער בין הציפיות למימושן, אך ככל שהתבגר העשור נפתחו האופציות, והלכה וגברה נוכחותם של שחקנים מזרחים בליגת הכדורגל. לפוליטיזציה של הכדורגל הייתה יד בפתחת האופציות: מרכזי הספורט הארציים, שזיקתם לפוליטיקה הייתה ודאית, עשו מאמץ לכוון מועדונים נוספים, לגייס שחקנים וקהל בהנחה שתהיה לה תמיכה אמפירית, כי בכך הם מחזקים את עצמם וממילא גם את המחנה הפוליטי שהם מזוהים עימו. להלכה, לפחות, דבר לא היה צריך להפריע למנהלי המועדונים המקומיים לגייס צעירים עם פוטנציאל של שחקנים לסגל המועדון. מוצא עדתי – אשכנזי, מזרחי ומאוחר יותר ערבי – כמעט שלא 'שיחק תפקיד' באשר לגיוס שחקנים. אגב, איש לא שאל אותם ביחס לזהותם הפוליטית – בעצם היותו שחקן של הפועל, של מכבי או של בית"ר הופגנה לפחות כלפי חוץ זהותו הפוליטית.

⁸ לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה במאי 1948 היוו האשכנזים כ-80% מסך האוכלוסייה היהודית בישראל. בסופו של העשור היוו האשכנזים 58% מהאוכלוסייה היהודית והמזרחים היוו 42%. מבחינה מתודית ההשוואה צריכה להיעשות ביחס לגברים בגילים הרלוונטיים: 18 עד 30 שנים. כפי הנראה הפער גדול יותר, מכיוון שלמשפחות של יוצאי אסיה-אפריקה היו יותר ילדים מאשר ליוצאי אירופה ואמריקה.

⁹ בעונת 1949/1950 נמנו עם ליגה א הקבוצות האלה: מכבי תל-אביב, הפועל תל-אביב, הפועל פתח-תקווה, מכבי פתח-תקווה, בית"ר תל-אביב, מכבי חיפה, מכבי רחובות, מכבי נתניה, הפועל רמת גן, הפועל ראשון לציון, מכבי ראשון לציון, מכבי נס-ציונה.

לקראת סיומו של העשור הזה שחקני הכדורגל נוטלים את הנושא של תגמולי הסטטוס לידיים (רגליים) ובמאבק עקיף וישיר מכוונים את המסד להיותו של שחקן כדורגל משלח-יד.¹⁰ תהליך זה, המכונה בספרות 'רכישת סטטוס' על שום התגמולים המסוימים הנובעים ממנו, יבשיל במלואו בעשורים הבאים בזיקה אמיצה לשינויים שחלו בסביבה הקרובה והרחוקה יחסית של הכדורגל הישראלי. דווקא בזמן שבו מתחדד המתח העדתי בישראל (סבירסקי, 1981; סמוחה, 1993) הולכת ונחלשת השפעתו של הגורם האתני בכדורגל הישראלי.¹¹

לוקחים את האופציות לידיים

"בשלהי חודש אוקטובר בשנת 1963 נפל דבר בכדורגל הישראלי: שמועות-הלחש שהפכו לסיפור סנסציוני באחד מעיתוני הערב באו לאשר אמת עובדתית: יהושוע גלזר, הכדורגלן המצטיין של מכבי"ל-תל-אביב ונבחרת ישראל חתם באופן סופי על העברתו לשורות הכדורגל המקצועני, תוך הסכמה ללבוש את חולצת הקבוצה התורכית פנרבחצ'ה מאיסטנבול" (בן פורת, 2002, עמ' 138). גלזר שוכנע וויתר. יש האומרים כי לשכנוע הצטרף גם תגמול חומרי, אך אין לכך עדויות של ממש. ככל הידוע, גלזר המשיך לשמש נהג בחברת אגד.

שחקני הכדורגל בליגה הבכירה (עדיין ללא הכרה כמשלח-יד) החלו להרגיש כי מעמדם - או למעשה חוסר מעמדם - מקפח אותם. בשנות השישים החלה התאוששות בכלכלה הישראלית (אהרוני, 1991; לוי-פאור, 2001). חבריהם - בני דורם - החלו לשפר את מעמדם באמצעות משלחי-יד ששכרם בצידם בעוד שהם, המחויבים לכדורגל, אינם יכולים לעשות זאת. מצבם של שחקני כדורגל בישראל בשנות השישים היה פשוט למדי: כמעט ובלתי אפשרי היה ששחקן כדורגל העובד למחייתו שישה ימים בשבוע (או משרת בצבא), ירכוש כלים כגון השכלה, שישפרו את מעמדו בשוק העבודה, בשעה שהוא נדרש להתאמן ולשחק מדי שבוע בשבוע. כמה שחקנים בחרו לעשות מעשה: לנטוש את מועדונם, לצאת ולשחק במועדון בחו"ל במעמד של שחקן מקצועני - לעשות לביתם (כרמי ובן פורת, 2022).

רפי לוי, שחקנה של מכבי תל-אביב ושל נבחרת ישראל, נסע לשחק בדרום אפריקה תמורת תשלום. למקורביו אמר כי משכורתו כעובד במוסד דן אינה נאותה (פורת ולרר, 1998). שחקני כדורגל ישראלים בחרו "להגר" זמנית כדי לשחק בחו"ל במעמד של שחקן מקצועני. משה חלדי, שחקנה של הפועל פתח-תקווה, יהושוע גאייר גם הוא שחקן של הפועל פתח-תקווה, מישל פורטל, שחקנה של הפועל חיפה ואחרים, ארזו את חפציהם ונסעו לשחק בחו"ל כדי לשפר את מצבם הכלכלי. שחקנים אחדים התעמתו עם מועדונם בדרישה לקבל תגמול חומרי עבור השתתפותם במשחקים. האגינדה הסמויה לכאורה הייתה להפוך את שחקן הכדורגל למשלח-יד המפרנס את בעליו.

¹⁰ בראשית העשור הראשון היו שמועות כי שחקני כדורגל מקבלים הטבות חומריות: מקום עבודה נוח, תשלומים 'מתחת לשולחן'. למעשה, רק מעטים נהנו מתגמולים אלה, כיוון שלמועדונים לא היו משאבים עצמאיים. לקראת העשור השני חלו שינויים ביחס לתגמולים החומריים לשחקנים עד כדי כך שרבים מהם התפרנסו מן הכדורגל (בן פורת, 2002; Carmi & Levy, 2023).

¹¹ כולל שיתופם של שחקני כדורגל ערבים במועדוני כדורגל יהודיים ובסגלי הנבחרת הלאומית.

המשבר היה מבני, ובדיעבד ניתן לבאר זאת כך: שחקני הכדורגל (בעיקר מהליגה הבכירה) הבינו כי כדי לשפר את מצבם עליהם לטפל במבנה, כלומר, בתנאי המצב המגבילים את התנהגותם. על הפרק עלה המעמד החובבני של משחק הכדורגל. ההתאחדות לכדורגל הבינה כי 'יש בעיה' - מחוצה לה (לעיתים ממש למטה, בחצר של משרדה) החל להתרקם 'שוק שחקנים': נציגי מועדונים ניהלו משא ומתן על מכירת ורכישת שחקנים (פורת ולרר, 1998). זו הייתה ראשיתו של מהלך שלימים יגדיר את שחקן הכדורגל כסחורה בת חליפין (בן פורת, 2002). במקביל להיווצרותו של שוק שחקנים מקומי נמשך הטפטוף החוצה: שחקנים פורשים ונוסעים לשחק בחו"ל כמקצוענים, כלומר, כדי להתפרנס. לעדתיות לא היה אפקט מבדיל כאשר לפער הציפיות נמצא פתרון 'מחוץ לקווים': שחקנים ממוצא אשכנזי ושחקנים ממוצא מזרחי נטשו את מועדוניהם ונסעו לשחק בחו"ל במעמד של מקצוענים ואין מי שיבלום את "ההגירה".

אחד מתנאי המצב המגביל, קריטי מבחינת עיצוב הסטטוס של שחקני הכדורגל, היה (ועדיין) עקרון החובבנות. תנאי שני חמור במיוחד בתקופה היא היה הזיקה הפוליטית של המועדון המסוים שבין השאר הגבילה את המוביליות המקצועית של השחקנים. שני תנאים מגבילים אלה היו קשורים זה בזה – הפוליטיזציה של הכדורגל אימצה את עקרון החובבנות מנימוקים אידאולוגיים וכלכליים. שחקני הכדורגל התאגדו והתמקדו בחוליה המטרידה, עקרון החובבנות. בעצם, שחקני הכדורגל החלו לערער על 'מצב הסטטוס' שלא היה קיים פורמלית באמצעות מאבק על התגמולים. המאבק על התגמולים היה השלב הראשון של מיסוד הסטטוס של שחקן - הפיכתו למשלח-יד בליווי התגמולים הפורמליים (למשל, ביטוח לאומי) הנובעים ממעמד זה.

בעשור השני החלו היחסים בין השחקנים למועדונים לקבל דפוס של יחסי עובד-מעביד, עדיין ללא גושפנקה פורמלית. שחקנים בליגה הבכירה בישראל הצליחו לשפר את מעמדם הכלכלי עד כדי כך שעבור רבים מהם היה הכדורגל למקור פרנסתם. בינואר 1972 דווח בעיתונות כי חקירת מס הכנסה העלתה ששכרו של כדורגלן בישראל נע בין 800 ל"י ל-2000 ל"י ברוטו לחודש. בשנים ההן היה זה שכר מכווץ יחסית (פורת ולרר, 1998). התגמולים הללו חרגו ממה שהותר אז לשלם על פי תקנון של ההתאחדות לכדורגל שכבר נכנעה לפחות חלקית לדרישות השחקנים ובעצם הכירה דה-פקטו בשחקן כדורגל כמשלח-יד. מהיכן בא הכסף? כפי הנראה ממרכזי הספורט הארציים ומתורמים אנונימיים. למועדונים לא הייתה ברירה: אם לא ירכשו שחקנים בעלי יכולת מוכחת, קהל האוהדים יבוא עימם חשבון. אל נוכח הביקוש לשחקנים חל שינוי בניעותם: אם עד כה מוסגרה הניעות של שחקני כדורגל במועדונים השייכים לאותו מרכז ארצי, עכשיו היא החלה לחצות גבולות. היה לזה גם אפקט 'מוחק' של מוצא-עדתי: כישוריו של שחקן הכדורגל ומחירו בשוק השחקנים היו לגורם אולטימטיבי ביחס לרכישת הסטטוס ולניעותו.¹²

¹² שני חוקרים גדי יציב ויעקב נהון (1969) מוסרים כי בשנת 1969 דיווחו למעלה ממחצית השחקנים שנחקרו על הכנסה של יותר מ-500 ל"י לחודש. 70% מהם התרכזו בקטגוריות השכר בין 350 ל"י ל-700 ל"י לחודש, בהשוואה ל-45% מכלל האוכלוסייה הרלוונטית. למוצא האתני של השחקן לא היה אפקט של ממש.

באשר לאפקט האתני, בשלהי העשור הראשון (ראו לעיל) ניתן היה להבחין בגידול מרשים של שחקנים ממוצא מזרחי בליגה הבכירה בישראל, אך עדיין היה הפער ברור. בעשור השני נסגרו הפערים : שיעור השחקנים המזרחיים התאזן ביחס לזה של האשכנזים, ראו לוח 2.

לוח 2. עשור שני : מספר שחקנים מזרחים בליגה הבכירה לפי עונה (%)

מס' שחקנים מזרחים	עונה	מס' שחקנים כללי	מס' מועדונים
110 (42%)	1961/1960	260	12
114 (36%)	1962/1961	315	13
123 (48%)	1963/1962	255	12
192 (56%)	1964/1963	342	15
176 (51%)	1965/1964	346	16
186 (57%)	1966/1965	329	16
242 (48%)	*1968/1966	506	16
182 (50%)	1969/1968	365	16
175 (48%)	1970/1969	367	16

*עונת 1967 לא התקיימה בשלמותה עקב מלחמת ששת הימים.

הנתונים בלוח 2 מדווחים כי בעשור השני הסתיימה ההגמוניה של האשכנזים על כר הדשא. אין בידינו נתונים מסודרים באשר להרכב הדמוגרפי בניהול המועדונים ומוסדות ההתאחדות, אך ניתן להניח כי גם שם עלה שיעורם של המזרחים. בשנים הללו, יש לציין, החלה גם 'נזילה' של שחקנים ערבים למועדוני כדורגל יהודיים ולנבחרת הלאומית. בעשורים הבאים יגבר הזרם לשני הכיוונים : שחקנים ערבים במועדוני כדורגל יהודיים, ושחקנים יהודים במועדוני הכדורגל הערביים.

בעשור הזה נדחק עקרון החובבנות (אך לא בוטל) אל מחוץ לניהול הכדורגל הישראלי. למעשה, אם כי באורח בלתי רשמי, שחקן כדורגל נחשב כבר כמשלח-יד, היינו, הכדורגל היה לשדה פעילותו העיקרי שממנו פרנסתו. שום גורם לא החליט באופן פורמלי ששחקן הוא משלח-יד. הביטוח הלאומי שבין השאר מטפל (גם) ברווחתם של שכירים, קרי, מי שמוכרים כבעלי משלח-יד, ועל כן צריכים לשלם דמי ביטוח ולהפריש כספים עבור קופת תגמולים, התעלם. לאמיתו של דבר, הכול הכירו דה-פקטו במשלח-יד של שחקן כדורגל. אפילו במדורי הספורט של העיתונות היומית הפסיקו להוסיף ליד שמו של שחקן את מקצועו 'האזרחי' (בן פורת, 2002).

כבר בשלהי העשור הקודם, ובמלואו בעשור זה, רכשו גם בני עדות המזרח סטטוס של שחקני כדורגל. לא סטטוס מדומיין אלא מלא. כזה המעניק לבעליו תגמולים חומריים חברתיים ופסיכולוגיים מסוימים. למעשה, ההרכב הדמוגרפי של שחקני הכדורגל השתווה להרכב הדמוגרפי שאפיין אז את כלל החברה הישראלית.

בעשור הזה נקבע ועוצב הסטטוס של שחקן כדורגל. נקבעו בו התגמולים הנובעים מן הסטטוס הזה, בעיקר התגמול החומרי 'שיקפיץ' בעתיד הקרוב את השחקן בסולם המעמדות בחברה הישראלית.¹³ בעשור הזה, בעיקר בשל כינונו (עדיין לא פורמלי) של שוק שחקנים ובשל התרחבות ליגות הכדורגל (עליית הביקוש), האפקט של המוצא האתני – גם ביחס לשחקנים ערבים - התאפס.

סטטוס תלוי הזדמנות היסטורית

לקראת שלהי שנות השמונים ואילך מתעצם תהליך הקפיטליזציה של החברה הישראלית (אלכסנדר, 1991; ביכלר וניצן, 2002; בן בסט, 2001; בן פורת, 2011; לוי-פאור, 2001). בקצרה, הכלכלה היא כעת הערכאה הכלכלית הדומיננטית במבנה, והשוק הוא המחונן המרכזי של החליפין בין סחורות ושירותים. הערכאה הפוליטית לא נעלמה אך נסוגה: השפעתה עדיין משמעותית אך בסדר החברתי הנוכחי דרגות החופש שלה מונחות על ידי הערכאה הכלכלית. להלכה ולמעשה, ישראל הייתה לחברה קפיטליסטית על כמעט כל מה שנגזר ממצב זה ביחס להתנהגות של מוסדותיה, ארגוניה ואוכלוסייתה. מוסד הספורט היסס, אך אל נוכח התרוששותם של מרכזי הספורט הארציים, שבעבר סיפקו משאבים למועדונים, נאלצו המועדונים להשיג משאבים כדי לשרוד. הכדורגל, ענף הספורט הפופולרי ביותר ויהבזבזן ביותר, נאלץ, כך ממש, לשנות את פניו, להתארגן מחדש כדי להתאים את עצמו למצב החדש. ההשפעה של השינויים במבנה החברתי בכלל ובזה של מועדוני הכדורגל בהתאם על מעמדו של שחקן כדורגל בישראל הייתה דרמטית, במיוחד באשר לאופן רכישת הסטטוס שלו ולתגמולים הנובעים ממנו.

'עולם הכדורגל', כפי שנהוג לכנות את המרחב של המשחק הזה, כבר היה בעיצומו של מהפך בכל אחד מאיבריו, הכול (כמעט) היו לסחורה בת חליפין: מועדונים נמכרים ונרכשים על ידי בעלי הון מקומיים וזרים (Conn, 1998; Kuper, 2009; Millward, 2012; Szymanski, 2009). התשלומים בשוק השחקנים המקומי והבין-לאומי מרקיעים לשחקים. מועדון כדורגל הפך לתאגיד שהישגי קבוצתו על הדשא הירוק נמצאים בקורלציה אמיצה עם המשאבים הכלכליים שלו. לאמיתו של דבר קיומו של מועדון כדורגל, בין שמדובר בהישארותו בליגה המסוימת ובין שממש בכיליונו, תלוי במה שיש בקופתו או בזו של בעליו. כך בעולם, כך בישראל בזמן הזה. בשורה התחתונה, הכדורגל – על כל רכיביו – היה לסחורה גלובלית (Ben Porat & Ben Porat, 2004).

בראשית שנות התשעים החל מהפך עמוק בכדורגל הישראלי - הוא נהיה למסחרי. מועדוני כדורגל שעד כה היו בבעלות של אגודה ציבורית ובחסות של מרכזים ארציים בויקה פוליטית, עברו לבעלות של אנשים בעלי הון פרטי (בן פורת, 2016). ההתמסחרות של הכדורגל הישראלי שינתה והעצימה את הסטטוס של שחקן כדורגל. היא העניקה לו 'תחום הזדמנויות' שבתנאים מסוימים אבל נוחים אפשר לו לנהל את הקריירה שלו בעצמו (בסיוע סוכן ועורך דין), כשהוא זה שמארגן את מכירת

¹³ קודם שהיה שחקן הכדורגל משלח-יד מוכר, ניתן היה להגדיר את הסטטוס של שחקן הכדורגל 'כלא מאוזן': נובעת ממנו יוקרה ציבורית גבוהה יחסית וגם תגמולים פסיכולוגיים מסוימים, ברם, התגמול החומרי אם ישנו, עלוב. ההכרה הפורמלית במשלח-היד איזנה את הסטטוס. מאוחר יותר, בשנות התשעים ואילך, הרכיב החומרי הנובע ממשלח-יד זה מאפיל ממש על הכול.

כישורו הספציפי ב'מחיר השוק'. כיוון שכאמור לעיל המאפיין המיוחד של שחקן כדורגל הוא שהוא בחזקת רנטה, התחרות על מקום בסטטוס כמעט סגורה. ההתמסחרות של הכדורגל בישראל ממגנת ומבטיחה את קיומו ואת המשכיותו של הסטטוס הזה ואת תגמוליו.

השינוי הדרמטי, כך ממש, בתגמולי הסטטוס של שחקן כדורגל חל בזה הכספי. מועדוני כדורגל בישראל אינם חייבים להציג בפירוט את שכרם של שחקניהם (הם חייבים למסור זאת לידי 'הרשות לבקרה תקציבית'), אבל מידע שזולג לתקשורת מאפשר לציבור לקבל נתונים קרובים למציאות. כך למשל התפרסם בבלכליסט ב-8 באפריל 2013, כי 36% משחקני ליגת העל משתכרים (ברוטו) עד 50,000 שקל בשנה. 53 שחקנים משתכרים בין 50,001 לבין 100,000 (ברוטו) לשנה. 63 שחקנים בין 100,001 ל-200,000 שקלים (ברוטו) לשנה. 61 שחקנים משתכרים בין 200,001 ל-300,000 שקלים (ברוטו) לשנה. 36 שחקנים מרוויחים בין 300,001 ל-400,000 שקלים (ברוטו) לשנה.¹⁴ באותו מקום נמסר כי על סמך נתונים שפרסמה הבקרה התקציבית 30 (5%) שחקנים משתכרים יותר ממיליון שקלים ברוטו לשנה, ו-14 (2%) שחקנים משתכרים למעלה משני מיליון שקלים (ברוטו) לשנה. כמה מהם משתכרים בין שלושה לחמישה מיליון שקלים (ברוטו) לשנה.¹⁵ לזה יש להוסיף, כי בהתאם לחוזה המסוים, שחקן כדורגל נהנה בדרך כלל גם מ'מענק חתימה', פרמיות אישיות, מענקי אליפות ועוד (דהן, 2003).

התגמול הזה של סטטוס השחקן אינו נרגע: בעונת 2015-2016, 63 שחקנים השתכרו מעל מיליון שקל (ברוטו) בשנה. שנה קודם לכן נמנו 54 שחקנים מיליונרים, ובשנה שקדמה לה 44 מיליונרים. בשנים האחרונות שכר השחקנים הבכירים – ישראלים וזרים – נקבע במטבע זר: היורו. הפערים בין הבכירים לזוטרים גדלים.¹⁶ לא הכול גלוי בפני הציבור ואפשר שמה שנמסר הוא חלקי בלבד, וכי ישנן עוד הטבות הרשומות באותיות הקטנות של החוזה המסוים. אומנם רק שיעור מסוים של שחקני כדורגל ישראלים המשחקים בליגה המקומית, נהנים מ'מעמד' של מיליונרים. שחקנים רבים אינם זוכים למעמד כזה, אך בכל זאת שכרם (הממוצע) עולה על שכרו של שכיר שהשכלתו גבוהה משלהם.¹⁷

מה שניתן להסיק מתגמולי הסטטוס של שחקן כדורגל ישראלי בזמן הזה הוא שבפועל הוא חווה מוביליות משמעותית כלפי מעלה. במונחים של המודל של אריק רייט (ראו לעיל), מהעשור הראשון ועד לעשור השביעי שחקן כדורגל פלוני נע ממעמד העובדים (הפרולטריון) למעמד של פועלים מיומנים-מקצוענים. מאז, הפיכתו לשחקן מקצועני 'הקפיצה' אותו למעמדות הגבוהים. במונחים של אסכולת ובר, בלוח ציוני סטטוס סוציו-כלכלי (טיירי, 1981), שחקן כדורגל טיפס מסימול של סטטוס

¹⁴ בליגת העל משתתפים בערך כ-300 פלוס שחקנים בעונה.

¹⁵ על פי נתונים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שכרו הממוצע של שכיר בשנת 2013 היה 9,204 ברוטו לחודש.

¹⁶ בן משה וזוסמן (2005) מציינים כי הפער בשכר בקרב שחקני הכדורגל המקצוענים בעשור ראשון של המאה הזו, היה 0.596 (מדד גיני), בה בשעה שהפער בקרב שכירים ישראלים בגילים שבין 18-35 (מקביל לגילם של שחקני כדורגל) היה 0.34.

¹⁷ על פי נתוני הלמ"ס, בזמן ההוא שכרם הממוצע של בעלי תואר ראשון היה 10,000 שקלים ברוטו לחודש. מנהל בעל תואר אקדמי השתכר (בממוצע) 16,000 שקלים ברוטו לחודש.

סוציו-כלכלי 50 ומטה לסימול של סטטוס סוציו-כלכלי של בערך 20 ומעלה: מעבר ממעמד נמוך לבינוני ואף לגבוה מזה. סולם ניעות של שחקן כדורגל רגליו על הארץ וראשו בשמיים: מי שהמצליח להגיע למעלה, נהנה היטב משני תגמולי סטטוס - שכר ויוקרה. במקביל, גורמים אחרים שנחשבים בספרות ובמחקר הסוציולוגי כבעלי השפעה על 'רכישת סטטוס' כמו למשל, מוצא אתני, מוצא לאומי ועוד, נעשו במשך הזמן ללא רלוונטיים כאשר מדובר ברכישת סטטוס של שחקן כדורגל.

לסטטוס יש קביעות

בין מצב הסטטוס של שחקן כדורגל בעשור הראשון והשני למדינת ישראל לבין 'מצב הסטטוס' שהתקבע בשלהי שנות השמונים ואילך המרחק רב. למעשה, כבר בעשור הראשון הייתה לשחקן כדורגל 'הילה': קהל האוהדים של המועדון המסוים ביטא את הערכתו בזמן המשחק עצמו וגם מחוצה לו. גם מדורי הספורט בעיתונות היומית 'דיברו' עליו: כתבו על תרומתו למשחק המסוים והציגו את תמונתו במסגרת הכתבה. היו אז שחקנים שההערכה אליהם חצתה גבולות: חלוץ מסוים ממכבי זכה להערכה מאוהדי הפועל (למשל, שייע גלזר). שוער מסוים מן הפועל זכה להערכה מאוהדי מכבי (למשל, יעקב חודורוב). האהדה הסלקטיבית של קהל האוהדים נעצרה ביחס למשחקי הנבחרת הלאומית: כאשר זו שיחקה 'כל העם עמד מאחוריה'. נדמה כי לשחקן כדורגל היה 'סטטוס מדומיין' - הוא זכה להערכה מצד אוהדי הכדורגל וכפי הנראה גם לסיפוקים מסוימים שנבעו מעצם השתתפותו במשחק. אבל סטטוס במובן הסוציולוגי נמנע ממנו. משלח-היד שעליו פרנסתו היה שונה ומתגמל בקמצנות. בשורה התחתונה, בגלל 'תחום ההזדמנות ההיסטורי' של תקופת העשור הראשון, הציפייה לרכוש סטטוס של שחקן הייתה נקייה מתגמולים חומריים. בשלהי שנות השישים חלים כמה שינויים בכדורגל הישראלי שתהיה להם השפעה קריטית על מצב הסטטוס של שחקן כדורגל. שחקנים נוטלים יוזמה (נוטשים לחו"ל, מקימים איגוד שחקנים ועוד) כדי לשנות את המגבלות המבניות המצרות את כינונו של סטטוס פורמלי: להפוך את מצב השחקן למצב של משלח-יד המפרנס את בעליו.

כרסום החובבנות עד כדי ביטולה ייצב את הסטטוס של שחקן הכדורגל וממילא את התגמול החומרי הנובע ממנו. בעקבות השינויים במבנה החברתי השובב של משחק הכדורגל ששינו גם את פניו, תהליך 'רכישת הסטטוס' קיבל גם הוא פנים חדשות. ההתמסחרות של הסטטוס הסירה מהתהליך הזה את המגבלות שהקשו על תהליך רכישת הסטטוס. כלל ועיקר, מוצא אתני ולאומי כבר אינו ממלא תפקיד של ממש בתהליך זה. הסרת המגבלות הללו צמצמה עד כמעט לאפס את הפער בין הציפיות להיות שחקן כדורגל לבין מימושן. אומנם תנאי מוקדם הוא הרנטה המגדירה את השחקן, אך כאשר זו מוכחת, אופציות רבות נפתחות לפניו.

כבר לפני כמה עשורים שחקני הכדורגל 'נבעטו למעלה'. מי שרכש סטטוס 'עלה' על מעין סרט נע: מוביליות פנימית בתוך הסטטוס, כשבכל שלב של התגמולים והמצב המעמדי מתעצמים. בחברה הישראלית בת זמנו, הקפיטליסטית, אך עמוסת רגולציות והטיות, רכישת סטטוס של שחקן כדורגל היא 'עיוורת זהויות': אם יש לך את זה, שוק השחקנים יפתח בפניך את תהליך רכישת הסטטוס, ומכאן ואילך, רבים הסיכויים כי תיבעט למעלה.

מקורות

- אבינרי, יי (1964). *יד הלשון*. יזרעאל.
- אהרוני, יי (1991). *הכלכלה הפוליטית בישראל*. עם עובד.
- איזנשטאדט, שיי (1993). *החברה הישראלית: רקע, התפתחות ובעיות*. מאגנס.
- אלכסנדר, אי (1991). *כוח ושוויון בכלכלה*. הקיבוץ המאוחד.
- אשל, מיי (1967). *שמות משפחה בישראל*. פנינת הספר.
- בהרל, אי (1965). *השפעת ההגירה ההמונית על השכר בישראל*. מכון פאלק למחקר כלכלי בישראל.
- ביכלר, שי וניצן, יי (2000). *מרווחי מלחמה לדיבידנדים של שלום*. כרמל.
- בן משה, אי וזוסמן, ני (2005). *שוק העבודה של כדורגלנים בליגת העל בישראל*. *הרבעון הישראלי למיסים, ל"א, 124, 86-19*.
- בן בסט, אי (2001). *ממעורבות ממשלתית לכלכלת שוק*. עם עובד.
- בן פורת, אי (2002). *ממשחק לסחורה הכדורגל הישראלי, 1948-1999*. המרכז למורשת בן-גוריון.
- בן פורת, אי (2011). *כיצד נעשתה ישראל קפיטליסטית*. פרדס.
- בן פורת, אי (2015). *קווי בונו: ערבים, כדורגל, מדינה*. *גימעה, כ"ב, 92-55*.
- בן פורת, אי (2016). *מדוע זה ככה: הכדורגל הישראלי אז והיום*. בתנועה ודעת – המכללה האקדמית בוינגייט.
- בקי, רי (1955). *ההתפתחות הדמוגרפית של ישראל*. *רבעון לכלכלה, 8, 379-392*.
- ברקאי, חי (1990). *ימי בראשית של המשק הישראלי*. מוסד ביאליק.
- דהן, מי (2003). *ראש לשועלים או זנב לאריות: אי השוויון בליגת העל בכדורגל*. האוניברסיטה העברית, בית הספר למדיניות ציבורית.
- דרוואן, ני (1982). *חלוצי העלייה מתימן: פרקים בהתיישבותם, 1914-1918*. מכון בן צבי.
- הורביץ, די (1975). *חיים במוקד*. מסדה.
- הורביץ, די וליסק, מי (1989). *מצוקות באוטופיה*. עם עובד.

- הלוי, נ' וקלינוב-מלול, ר' (1968). *ההתפתחות הכלכלית של ישראל*. בנק ישראל.
- ובר, מ' (1985). מעמד, סטטוס, מפלגה. בתוך נ' רוט-הלר ונווה, נ' (עורכים), *היחיד והסדר החברתי* (עמ' 322-345). עם עובד.
- טיירי, א' (1981). סטטוס תעסוקתי סוציו-כלכלי בחברה הישראלית. *מגמות*, כ"ז (1), 21-7.
- יער, א' וסמיונוב, מ' (1982). פער עדתי בביה"ס ובספורט לאור תיאוריית מצבי הציפייה. *מגמות*, כ"ז (4), 412-424.
- יציב, ג' ונהון, י' (1969). *מחקר חברתי על הכדורגל בישראל*. משרד החינוך והתרבות.
- כרמי, א' ובן פורת, א' (2022). יורדים מן המגרש הביתי: על כדורגלנים יורדים בשני העשורים הראשונים לקיומה של המדינה. *קתדרה*, 180, 115-144.
- לוי-פאור, ד' (2001). *היד הלא נעלמה. הפוליטיקה של התינועש בישראל*. יד בן צבי.
- ליסק, מ. (1996). צפיות למוביליות חברתית ובחירת מקצוע בקרב נוער עירוני בישראל. *הסתדרות*, 4, 2-40.
- ליסק, מ' (1999). *העלייה הגדולה בשנות החמישים כשלונן של כור ההיתוך*. מוסד ביאליק.
- מטלון, ר' (2011). *קרוא וכתוב*. הקיבוץ המאוחד.
- סבירסקי, ש' (1981). *לא נחשלים אלא מנוחשלים*. ברירות.
- סיקרון, מ' (1957). *העלייה לישראל 1948 עד 1953*. מרכז פאלק למחקר כלכלי בישראל והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- סמוחה, ס' (1993). שסעים מעמדיים, עדתיים ולאומיים ודמוקרטיה בישראל. בתוך א' רם (עורך), *החברה הישראלית: היבטים ביקורתיים* (עמ' 172-202). ברירות.
- פורת, י' ולרר, מ' (1998). *ספורט 50*. מעריב.
- פורמן, ב' (2008). "א"י הראשונה מול א"י השנייה" – המקרה הפומבי הראשון של קיפוח אתני ועדתי בכדורגל הישראלי במדינת ישראל. *בתנועה*, ט (1), 98-111.
- פז, י' וגבאי, י' (1958). *כיסן כדורגל: 1958*. אפלויג יעקב.
- פיקר, א' (1999). ראשיתה ששל העלייה הסלקטיבית בשנות החמישים. *עינים בתקומת ישראל*, 9, 338 – 394.

- פרס, יי (1976). *יחסי עדות בישראל*. ספרית פועלים.
- קלאוס, עי (1975). שחיתות ואלימות בספורט והמציאות הישראלית. *עבריינות וסטייה חברתית*, ג(2), 22-31.
- קראוס, וי והרטמן, מי (1994). שינוי ביוקרת המקצועות בישראל, 1974-1989. *מגמות, ל"ו*(1), 78-87.
- רוזנטל, רי (2018). *כל מה שרצית לדעת על שמות המשפחה ולא העזת לשאול*
Rubick.co.il/2018/149918
- רון, יי (2002). העיסוק המקצועני בכדורגל בקרב גברים יהודים בישראל כמסלול למוביליות חברתית. חיבור לקבלת התואר "מוסמך" בפקולטה למדעי הרוח והחברה. באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון.
- ריצר, גי (2006). *תאוריות סוציולוגיות מודרניות*. האוניברסיטה הפתוחה.
- שוחט, אי (2006). *100 שנות כדורגל (1906-2006)*. הוצאה עצמית.
- Ben Porat, A. (1989). *Divided we stand*. Greenwood Press.
- Ben Porat, G., & Ben Porat, A. (2004). (un)bounded soccer: Globalization and localization of the game in Israel. *International Review of the Sociology of Sport*, 39, 421-436.
- Birley, D. (1993). *Sport and the making of Britain*. Manchester University Press.
- Blau, P. M., & Duncan, O. D. (1967). *The American occupational structure*. Willy.
- Bryson, A., Frick, B., & Simmons, R. (2012). The returns to scarce talent: Footedness and player remuneration in European soccer. *Journal of Sport Economics*, 14(6), 606-628.
- Carmi, U., & Levy, M. (2023). Class, capital and social mobility: Israel football in Egged Transport Cooperation. *Soccer & Society*, 24, 1141-1153.
- Correia, M. (2023). *A people's history of soccer*. Pluto Press.
- Duncan, O. D., Featherman, D. L., & Duncan, B. (1972). *Socioeconomic background and achievement*. Seminar Press.

- Erikson, R., & Goldthorpe, J. H. (1992). *The constant flux: A study of class mobility in industrial societies*. Clarendon Press.
- Featherman, D. L., Jones, F. L., & Hauser, R.M. (1975). Assumptions of social mobility research in the US: The case of occupational status. *Social Science Research*, 4, 329 -360.
- Goldblatt, D. (2006). *The ball is round*. Greenfield.
- Goldthorpe, J. H., Lewellyn, C., & Payne, C. (1980). *Social mobility and class in modern Britain*. Clarendon Press.
- Goldthorpe J. H., & Payne, C. (1986). Trends in intergeneration mobility in England and Wales, 1972-1983. *Sociology*, 20, 1, 1-24.
- Gross, N. (1990). Israeli economic policies, 1948-1951: Problems of evaluation. *Journal of Economic History*, 50(1), 67-83.
- Gursky, D. L. (2011). Theories of stratification and inequality. In G. Ritzer & J. M. Ryan (Eds.), *The concise encyclopedia of sociology* (pp. 622-624). Blackwell,.
- Gursky, D. L. (2014). *Social stratification, class, race and gender in sociological perspectives*. Westview.
- Harvey, A. (1999). Football missing link: The real story of the evaluation of modern football. In A. Mangan (Ed.), *Sport in Europe* (pp. 91-116). Frank Cass.
- Hauser, R. M. (1978). A structural model for the mobility table. *Social Forces*, 56, 919-953.
- Hodges, H. M. (1964). *Social stratification class in America*. Schenkman.
- Jarvie, G. (Ed.). (1991). *Sport, racism and ethnicity*. Routledge.
- Kerckhoff, C. A. (1976). The status attainment process: Socialization or allocation? *Social Forces*, 55(2), 338-368.
- Kuper, S., & Szymanski, S. (2009). *Soccernomics: Why England loses, why Germany and Brazil win, and why the US, Japan, Australia, Turkey - and even Iraq - are destined to become the kings of the world's most popular sport?* Nation Books.

- Levy, E. (1955). *Israel economic survey, 1953-1954*. Jewish Agency for Palestine.
- Lissak, M. (1969). *Social mobility in Israeli society*. Hebrew University Press.
- Mangan, A. (1988). *The games ethic and imperialism*. Frank Cass.
- Merton, R. K. (1968). *Social theory and social structure*. Free Press.
- Millward, D. (2012). New football directors in the twenty-first century: Profit and revenue in English premier league's transnational age. *Leisure Studies, 1*, 1-16.
- Nauright, J., & Wiggins, D., K (2017). *Routledge handbook of sport, race and ethnicity*. Routledge.
- Poulantzas, N. (1975). *Classes in contemporary capitalism*. New Left Books.
- Przeworski, A. (1977). From proletariat into class: The process of class formation from Karl Kautsky's the class struggle to recent debates. *Politics and Society, 7*(4), 343-401.
- Robinson, J., & Clegg, J. (2018). *The club*. Mariner Books.
- Samuel, J. (2008). *The beautiful game is over*. UK book Guild Publishers.
- Semyonov, M. (1986). Occupational mobility through sport: The case of Israeli soccer. *International Review for the Sociology of Sport, 12*(1), 12-33.
- Semyonov, M., & Yaar, E. (1981). Professional sports as an alternative channel of social mobility. *Sociological Inquiry, 51*(1), 47-53.
- Smoocha, S., & Peres, Y. (1971). The dynamics of ethnic inequalities: The case of Israel. *Social Dynamics, 1*, 63-79
- Sorokin, P. (1959). *Social and cultural mobility*. Free Press.
- Struss, A. L. (1971). *The contexts of social mobility: Ideology and theory*. Aldine.
- Sunders, P. (1990). *Class and stratification*. Routledge.

-
- Szymnanki, S., & Kuypers, T. (2000). *Winners and losers*. Penguin.
- Swell, W. H., & Hauser, R. M. (1972). Causes and consequences of higher education model of status attainment. *American Journal of Agricultural Economics*, 54, 851- 861.
- Treiman, D. J., & Terrel, K. (1975). Sex and the process of status Attainment: A Comparison of working women and men. *American Sociological Review*, 40(2), 174-200.
- Wesoff, C., Bressler, M., & Sagi, P. (1960). The concept of social mobility: An empirical inquiry. *American Sociological Review*, 25, 373-385.
- Wigglesworth, N. (1996). *The evolution of the English sport*. Frank Cass.
- Winner, D. (2013). *Those feet*. The Overlook Press.
- Wright, E. O. (1977). *Classes counts*. Cambridge University Press.
- Wright, E. O. (1985). *Classes*. Verso.